ՍՈՂՋԱՄՏԱԾԱԿԱՆ

ԹԵՐԹ

ՄԻ ԱՄՍՆԱՑ ՀԱՆԴԷՍ

ՆՈՒԷՐ ԱԶԳԻՆ

№ 8 և 9 ՕԳՈՍՏՈՍ—ՍԵՊՏԵՄԲԵՐ № 8 և 9

ԵՐԿՐՈՐԴ ՏԱՐԻ

[illegible]

ԵՐԵՒԱՆ

1883

[illegible] 1883 [illegible]

„ՎԱՐԺԱՐԱՆ"

Մանկավարժական ամսագիր [illegible] նոյն [illegible] նոյն [illegible] նոյն ծրագրով և նոյն աշխատակիցների գործակցութեամբ

[illegible] ԾՐԱԳԻՐԸ

ա. [illegible]

բ. [illegible] — [illegible] մանկավարժական [illegible]

գ. [illegible] — [illegible]

դ. [illegible] — [illegible]

ե. [illegible] — [illegible]

զ. [illegible] — [illegible]

է. [illegible]

ը. [illegible]

[illegible]

[illegible] 5 [illegible] 15 [illegible] 2 [illegible] 2 [illegible] 1 [illegible]

[illegible]

[illegible] № 20 [illegible] Въ Тифлисъ. Въ Редакцію педагогическаго журнала „Варжаранъ", Эриванская площадь, противъ русской Семинаріи, № 20 Домъ [illegible] Tiflis (Caucase). Rédaction du journal pédagogique „Varjaran".

[illegible]

ԱՌՈՂՋԱՊԱՀԱԿԱՆ ԹԵՐԹ

ՄԻ ԱՄՍԵԱՅ ՀԱՆԴԷՍ

ՆՈՒԷՐ ԱԶԳԻՆ

№ 8 և 9 ՕԳՈՍՏՈՍ—ՍԵՊՏԵՄԲԵՐ № 8 և 9

ԵՐԿՐՈՐԴ ՏԱՐԻ

> [illegible]

ԵՐԵՒԱՆ

1883

ԱՌՈՂՋԱՊԱՀԱԿԱՆ ԹԵՐԹ

ԺՈՂՈՎՐԴԱԿԱՆ ՀԱՆԴԷՍ

ԵՐԿՐՈՐԴ ՏԱՐԻ

№ 8 և 9 ՕԳՈՍՏՈՍ—ՍԵՊՏԵՄԲԵՐ 1883

ԲԺՇԿԻ ԽՈՐՀՈՒՐԴՆԵՐԸ*)

Եղիր [illegible] և [illegible] [illegible] [illegible] — [illegible] չէս [illegible]

Շեքսպիր

Բժշկի և հասարակութեան յարաբերութիւններ շատ զգալի են հայ հասարակութեան մէջ, ուրիշն ժողովուրդը չէ գիտէ, թէ ինչ կարելի է և ինչ պէտք է պահանջել բժշկից, ինչ է իր պարտաւորութիւնը և իրաւունքը։ Մի քանիսը պահանջում են բժշկից աստուածային զօրութիւն, առանց կատարելու դրա տուած խորհուրդները։

Երբ հիւանդը մեռնում է, դրա առաջին հիւան-

*) Թէպէտ այս յօդուածը 1880 թ. տպագրուել է „Մշակի" մէջ, բայց այս խորհուրդները կրկին կարելի համարելով տպագրում ենք և Առողջապահական թերթում.

դատ ու թող կազմուածքին հիւանդին անկողին ոչ մի նշանակութիւն չէ տալիս, և այս զեղջում մեղադրելի է բժիշկը և ոչ երբեք հիւանդը և կամ նրա ազգը: Հիւանդը կամ հիւանդապահները երբեք իրենց պարտական չեն համարում, եթէ բժիշկը նրան առողջացնում է. մինչդեռ որ հիւանդութիւնը զօրաւոր բժշկին լինի՝ բժշկի ոչ խոստմունքը համարում են մի շէնքին, բանն որ արժանի չէ նաև ուշադրութեան: Հիւանդ ժամանակ երբ ցաւը նեղում է, նա ամենայնայն հոգացածութեամբ է, «բժիշկ ջան, աման, դու ես իմ փրկիչը, ինչ ասում ես պաշտպանենք, և այլն և այլն». Ճշմարիտ առաջ, ապաքինի բարեկենդանում ժամանակ չէ կարողանում օգնել, արժանի է գնահատ թէ նորա մնացածն ինչ է: Բայց առողջանալուց յետոյ

այդ մարդը նաև չի եղ կամեցում մեծանալ մի ցաւը բժշկին: Այս պատճառով կարող է լինել երկու անսակ կամ բժշկին ոչ խոստմունքն ամբողջ ընդհանուր համարձակ, որ նաև ուշադրութեան արժանի չէ աննամ կամ թէ, որ անելի ճշգրիտ է, բժշկին մեծ արժէք չէ մի բանով եղել:

Երբեմն պատահում է մի բժիշկ անմիտութիւն չարաճանք բժշկում է մի անում, և մէջ յաջողակ պատահեց որ այդ անհիջելի գործերը գնում. հիւանդութիւնը անցնում, առողջացնողը անհայտ եղաւ և մնաց: Բժիշկը գալու այդ մասին հասկացող բժշկին անհաւատալի մարդ, պատմում առ իրեն որդ գործել և համարում են իրենց անմնացած թշնամի: Գրեթէ բժշկից պատահում են ամենաւանգայն

զօրութիւն Ա. յաւիտ վար-
մանեցին ի Հօրէն անմիջապէս
խնայէ և խնդրէ անձանց
մարդոյն.

Փաղաքշութիւն սիրելեաց ա-
ռաւօտ, ըստ սիրոյ է մանաւանդ,
որ զանձինս մարդկ., զայսր
մարդկեղէն, այլ առաքինու-
թիւններով և աստուածու-
թիւններով. Դա կարող է
սփոփել և առնել զմեզ ի բա-
րեկամս կամ ամբարշտութեան են-
ների, որոց զի միտ ունին միշտ
է, փոյթ ոչ մեզ խորհուրդ է,
միայն յանկարծ մեզ վերջանան
է, միայն արդէն, վերամբ,
մեզ բարի է, միայն չար
մեզ ձգտութեանց է կա-
տարած իր դերն, միայն
թէ այն, Տէրն Ե. Ե-
րա՝ ասէ Ը. Հեզութեա
նա էր ձեռ ոչ և ձեռ նո-
րան մարդ է, որպէս Տերէ-
տունն, յանկութիւնս պա-
հանջել ընչից, ամենայն և
ցանկանալ է միանգամայն

Ցոյց տալով մեզ բա-
րեաւ ասել նոր, որովհետև
նա սուտ որդեակ է, Հաստա-
տութեան Հանգիստ ծանրա-
թիւն է, որովհետև ծանա-
թիւնք անուանի են. ուր չա-
րագործութիւն, որ ցփառա-
ւոր է, մի և նոյն Հաստա-
տութիւնք: Ով որ ծանր է
նա տկարանայ յամայն Հո-
գին:

Սորա անցանէ ուղխա-
նելով (բացառ ու թիւններ
կան), որով և ցաւոց կամ
է իր ապաւէն: Ո՞վ էր
արարչագործ մարդ ի: Եւ
գարշանաց, եթէ անել որ
բան որ մարդկայն արարաւոր
են աւելորդ է: Մարդա
միայն մտապատկերին է, վա-
ճառականութիւն: Այս
միտք է մերժողական
Հանգստեանց: Թէպէտ թա-
գաւորութեան մէջ կան վա-
ճառականք առհասարակ-
րն գաւառաց, որոց ար-
Համարհեալ են փաճառա-
կանաց, բայց նոքա ի-

բանք էլ փոխառականներ են, որոնք հետևեան ծառայելով և ռամիկ ռամկական կառավարութիւնից. ծախում են նոցա իրենց մտաւոր և մարմնաւոր ոյժը։ Նոյն ձև կառավարողներն էլ փոխառականներ են, որոնք նորանք աշխատելով իրենց երկրի համար, ստանում են վարձատրութիւն և պարգեւ։ Այս փոխառականներից մէկը ստացածն է ծախում, միւսը ծախում է իր մարմնի ոյժը. օրինակ մշակները, ը նոյնպէս գիտնականը ծախում է իր գիտութիւնը, որ է նորա մտաւոր ոյժի արդիւնքը, այս միջոցը առաջնորդ է, լրագրի կամ ամսագրի հրատարակիչը՝ գրելը և գրում և այլն։

Բոլորն էլ ծախում են իրենց աշխատանքը։ Այն մարդիկ, որոնք ծախում են իրենց գիտութիւնը, անուանվում են մտքի արդիւնականներ, իսկ փող դիզողները — հարստատէրերը անուանվում են փողի արդիւնականներ։

Աշխարհի ամբողջ այս երկուսին է պառակտուած, այսինքն խելքին և փողին։ Մարդկութեան բոլոր դասակարգերը պէտք է հնազանդին այս երկուսին, բայց ինչքան փող, այնքան ոյժը մտաւոր արդիւնականների ձեռքը պէտք է անցնի։ Աշխարհի կառավարիչը միշտ խելքն է, ինչպէս և առաջ է եղել փառաւորապէս. Հոգին և մարմինը միայն են կառավարողներ։ Պատճառը գէտի բժիշկը։ Բժիշկը ինչ է անում։ Բոլորը էլ գիտեն, որ նա հիւանդներին է բժշկում, նա ծախում է իր գիտութիւնը հիւանդին, այսինքն՝ առողջութիւն է ծախում, ու միշտ իր արդիւնքը նորոգում է նոր գրքեր կարդալով, բժշկա-

թեան նոր ձեւեր ստեղծելով և գործ ածելով ամէն սիրամիտ գեղերը. Որեւէ նա գիւտ ստանալ էր ծո խամի փորձը. Բժշկին կարելի է ան ասել առողջութեան վաճառական. Բժշկի խանութը որ և գիշեր բաց է. ով որ գիտում է նրանց, նա ստանում է ամենայն ապրանքը, որ ունի բժիշկը: Բժշկի առևտրական օգուտը պահանջում է, որ նա գտնըւողին միշտ իր ամենալաւ ապրանքից տայ: Մենք, բժիշկներս, չենք նմանում այն վաճառականներին, որ իրենցենները են ծախում և երբեմն գինանկը լաւ ապրանքի տեղ փտած են, առլեռ և հազար անգամ երդւում են թէ իրենց կեանքում ոչ ոքի չեն խաբել: Մենք, ի հարկէ, նրանց չենք հաւատում, իսկ բժշկին հաւատում էք, որ նա ասում է. չարքանից լաւ ապրանքի գեղ չը կայ, չունեմ կամ չը գիտեմ: Այս բոլոր վաճառականներից բաց մեծի մասին ամենայնի վաճառականը բժիշկն է, որովհետև նրա խանութը միշտ բաց է. նրան կարելի է գիշեր ցերեկ անհանգստացնել. նա միշտ պատրաստ է ձեզ տալ ինչ որ երբէք ձեզ չի խաբի, թէև գիտէ որ հաւատարմութիւնից շատերը նրան խաբում են. Նրա ապրանքը համերաշխ թէ միշտ նոյնը են (ապահով) ածվում և շատ անգամ չեն վճարում գինէ նմանապէս, որ այդ խաբեբաները միշտ անպակաս պէտք է լինեն իրեն համար, բայց պատ ամենայնի նրան գիտողն առանց ծանր պատճառի, երբէք անպատական գործ չի դնում նրա անից: Այս բանական է, կան այդպես մարդիկ, որոնք գիտեն բժշկին, առա-

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible] — regulator) [illegible]

նախից առնելով Հարստանալ և աղքատի մէջ, ամէնքանեալ է, պալատական-Հարստապետական կեր-պով ճնշուած է. աղքատները նրա քննադատական Հարստահարութեան. Եթէ բժիշկը ձրիաբար բժշ-կում է աղքատին, այդ մար-դասիրութեան միջոցն է. բայց ինչ կը նշանակէ ձրիաբար բժշկել Հարուստին. այդ նը-շանակում է տարածել ան-բարոյականութիւն, նշանա-կում է մարդուն սովորեցնել մուֆթա Հաց ուտելու, ու-րիշի Հաշուով ապրելու, նրան դարձնել Հացկեր-բաժակ. եթէ Հացկեր-բաժակների թիւը ա-ւելացնենք, որ առանց այն էլ շատ մեծ է, այն ժամանակ մենք բոլոր ազգը կը դառ-նանք խաբեբաների կամ ու-ռաչիկներ.

Կարգը, որ գիտէք բաժանում (Հիւանդ բժիշկը), մասնագիտա-ների վարժարանը Հաստատա-կան զարծիչներ են, ինչպէս և բժիշկներ բոլոր թէր վարժէ աղքատը բաժանումին կեանք-քի կամ սրահի վրայ չը տալ, փաստաբանին առօրէական (բա-թէ դատ վերջացնելու) վար-ձը չը վճարել, վարժ ատենին դատերի վրայ չը տալ և եթէ աղքատը երկրորդ անգամ մի և նոյն խնդրքով դառ-նայ դատին, կը ասեն, որ դատերից միայն Հարուստից մէկը կը կատարէ նրա խնդ-րանքը ինչ եթէ այդ աղ-քատն ամեն օր մի անգամ (կամ ամեն) չորսօրեակ օգ-նութեան խնդրի բժշկից, բժ-շկը հարկէր նրան չի դիտի կը խաբեբաներից, եթէ մի-այն Հիւանդը ախտառում է այդ խաբեբաներին Հետևելով, այսինքն բժիշկը կը տայ նը-րան մի և նոյն առաջանքը, ինչ որ տալիս է Հարուստին. բայց Հարուստին ձրիաբար առաջանք տալը, ինչպէս մի-շեցի, նշանակում է անբա-րոյականութիւն տարածել։

Այժմ դառնանք բժշկին և

հիւանդատիրոջ կամ հիւանդի յարաբերութիւններ։ Տեսնենք ինչպէս պէտք է լինեն դրանց յարաբերութիւնները միմեանց հետ, որ հիւանդը կարողանայ շուտ առողջանալ։ Ի հարկէ, իւրաքանչիւր հիւանդ կամենում է առողջանալ և առողջը կամենում է չը հիւանդանալ։ Առողջն հիւանդանում է և բժշկից պահանջում է օգնութիւն, իսկ բժիշկը, ինչպէս մարդ, պէտք է աշխատի օգնել նրան, եթէ հիւանդը լինի նրա ոխերիմ թշնամին։ Պէտք է ուղիղն ասել, ես չեմ կարծում, որ աշխարհում լինի մի բժիշկ, որ չը կամենայ առողջացնել իր հիւանդներին, բայց շատ անգամ բժիշկը թողնում է հիւանդին, որ էլ երբէք չը տեսնէ նրա երեսը։ Պատճառն ինչ է. սրանից դէպքերում գըտնուողները կարող են լինել շատ պատճառ։ Այս պատճառներից պէտք է առաջ բերեմ կարգով, ինչից ծագութեան համաձայն, թէպէտ և գիտեմ, որ իմ շատերը կը համարեն, բայց Աստուած ամ շատ է ասել, նրանից մարդիկ շատ են պահանջում քիչ է ասել, մենք պէտք է նրան տանք. հարկաւոր քիչ մարդկանցն Աստուած և թագաւորն հարցնելով ամենայն յանցանաց. բայց։ Օգնականներով բացատրեմ միայն։

1) Առաջ ժամանակ բժշկին կանչում են հիւանդի մօտ, հիւանդը ունի երեք (տիֆոսի). բժիշկը մտնում է հիւանդի սենեակը, նա պառկած է աթոռի կամ գետնի վրայ, նրա երկու կողմից բարեկամները բաց են և անցորդների բանին անցա գործ է անում սենեակում, որ տաճարակ շատ վնասակար է։ Հիւանդը ծածկած է երեք շատ ծածկոցով (կոր-

գանով)՝ նստացնում են նը-
րանց, հագին ամէն սաղ չո-
րից, կանչած։ Եթէ հիւանդը
մորուք կամ բեղեր չունի, ան-
կարելի է խնամել, նա ասո՞ւմ
է թէ ամչէկ, այսինքն նը-
րա գլուխը փաթթածել են
3—4 շալով, մնում
էր նրա երեսի միայն մի մա-
սը։ Այս շալերով հիւանդը
նմանում է այնպիսի ձկնի, որ
այժմ միայն հէն պատկեր-
ների վրա կարելի է տես-
նել, այսինքն նորիրդութիւ-
նաւ և մորթներ մեծ շարժո-
ղին գնում իրենց գլխին։
Եթէ հիւանդը այնպէս փա-
թաթուած է, պէտք է խնա-
մել, որ տանը, [illegible] կա-
նայք կոնտ։ Հիւանդի շորերը
հանել, եւ տալիս, ծածկելը
մինչև կամ քաշում, գլուխը
բացանում և հիւանդին ծած-
կում բարակ ծածկոցով կամ
սաւանով (շարշաւով), որ-
ծածկում հիւանդին [illegible] տես-
նել արտաքին կերպ բացաշատ

երեսը, նրա կարծիքով բայց
թէ չրացնելով և դեղերը ծած-
կոցի մէջ են։

Ըստ բժշկականների ծած-
կում են, հիւանդին քնե-
նում են, գլուխ պատում են,
այս հագուստներն ձեռք և ո-
տները պատում և կէս ժամ
հանգստում, թէ հիւանդն ապրէ
այնպէս պէտք է պատէք հի-
ւանդին։ Տեսանում են մեր-
ձակէս։ Մէկ օր գալիս եմ
հիւանդի տուն, Տէր Աստու-
ած, ինչ էր տեսնում, բժ-
շկականները բոլոր, բոլորն փը-
չած, հիւանդը շալերը հանած,
այսպէս է, երեք ծածկոցովթի
տակ և գլխի շալերը կար-
ծեցի թէ [illegible] է, նը-
րա [illegible] է ան-
պատճառ [illegible] և
ինչ որ հիւանդը ցանկացել
է, այսինքն պատռել կա-
նայք [illegible]
նեն, թէ եթէ հիւանդի
ցանկացածը [illegible]
[illegible], [illegible], բայց

դեղը չեն բերել, կամ բերել են, չէ խմել հիւանդը։ Հարցնում ես. ի՞նչի ա- ստծու չէք կատարել, ասում էր որոշել. պատասխանում են, սախր կը մեռնի է՞ր։ Ինչ երկրագործութեան, ամենայն օր բացատրում ես բժշկելու արհեստը, ամեն բան կար- գի ես բերում, գնում ես, գալիս ես և հիւանդին տես- նում ես երեք ժամ կոցի տակ, շալերն գլխին, թէ թե ու խոր- ոտն ձեռքին, որ մեկը ի միջ- ջայ նորա առաջարկող վերց- նում է։ Հիւանդը չէ ա- ռողջանում, ազգականները բժշկից անպատուաբեր են, ա- սում են. ի՞նչի չես կարո- ղանում բժշկել։ Վերջա- պէս դիմելով և տեսնելով, որ նախապաշարմունքներին դէմ մաքառելն անկարելի է, ստիպ չես կարող բերել, գալիս ես գնում հիւանդի տանից, որ էլ նրա անձնա- կը չը մտնես և մնաց ամեն ժամանակդ չը կորցնես։

2) Կան մի սորտ կնոջ հիւանդներ, որոնց դժուար հիւանդութիւն անեն և բը- ժշկից պահանջում են կարճ միջոցում բժշկել նրանց, ա- րամ չեն և չեն կամենում դար- մանել չեն կարգին լինելը. բայց ոչ աշխատում են պատուէր- ները հետևել և ոչ էլ դեղ խմել։ Զարմանալի է, որ այս- պէս մարդիկ կան, բայց ի՞նչ անես որ կան, սկսում ես բժշկել մի օ- րում չէ առողջանում, ասս թէ ինչ կարգիս վերջը ես անմոռում, թէ կրանից թէ ազգականներից և ասում են. սախր մի կեղծ արա է։»

3) Բժշկին կանչում են մի հիւանդի մօտ, բժշկի պա- տուէրները չեն կատարում, երեք օրում հիւանդը չէ ա- ռողջանում, որովհետև ան- կարելի է այդպէս շուտ բը- ժշկելը։ Հիւանդատէրը և

Հիւանդը, կարծելով որ ընծիչից է հարկաւոր իր ցաւը, (թէև ցաւը շատ հարկաւոր է) կամ լաւ ուշադիր չէ, իսկ չէ կանխում հարկաւոր, որ բժշկելու համար ժամանակ է հարկաւոր, այդ բժշկից ծածուկ կանչում են մի ուրիշ ընծիչի: Երկու բժիշկներն էլ առանձին ժամեր գալիս են, իրանց դեղերը գրում են: Հիւանդատէրը երկրորդ ընծիչի դեղը փորձում է երկու օր և յետ է այդ միջոցում շարունակ, սկսում է միւս բժշկի դեղը առնել (թէպէտ և ջոկ ջոկ երկու դեղերն էլ լաւ են, բայց միմեանցից յետոյ առնելի, կարող են վնաս նշանակել) կամ ոչ մի բժշկի դեղն էլ չէ առնում և հրաւիրում է մի երրորդ կին, որ և սկսում է բժշկել, իսկ բժիշկները շարունակում են գնալ և գալ. բոլորովին պատահում են միմեանց. — ոչ թարթ. թարթ, երեքից երկուսից էլ բժշկում ենք: Կարծեմ, պատասխանում է նա: Ձանի որ է որ բժշկում եք. ապա որ կայ, իսկ դո՞ւք — Ցոյց կը տայի: Երկու բժիշկն էլ անպատասխան են, խորթի են և անձանց անց առանձինն: Ցանի որ բժշկողը երեք միասպարած հանձնելով, դընում է, իսկ ում որ բժշկողը մնում է, ենթէ խնդրում են ենթէ նրա դեղերը գրած են ամեն: Մինչ դեռ — բժիշկը երկար ժամանակ բժշկում է, հիւանդի դրութիւնը լաւանում է, բայց առանցից այդ չեն կարողանում նկատել, մի որ և իցէ կերպի վերաբերում են բժշկին, առաջ կարծում է, այդ անից, առանց [illegible] նոյն. Կանչում են միւսին, յետոյ սրան էլ են փոփոխում անից, գալիս է երրորդը, այն ժամանակ, երբ առաջին երկու բժիշկ մի մի-

ջոց աշխատակէն և դրանց շը-
նորհիւ հիւանդութիւնը հա-
մարեա թէ վերջացել է, այս
երեւոյթը մի քանի օր գոյա-
է, վատ է և հիւանդն ա-
ռողջ է։

Այս երևոյթին համարում
են բժշկից իսկ այն երկա-
րատեւ, որոնք հիւանդութեան
սկզբում, որենն դժուար
ժամանակին էին պատահել,
նրանց համարում են այլ։
Վերջին բժիշկը երկար փորձ-
ով համար առնում է 3—5
ռուբլի և հիւանդատէրը
առում է իր կողմ, այ կերել
լու արծաթը, հա՛, 3-5 ռուբ-
լեալ, երկու անգամ բժիշկ
տարանք, բերինք։ Ափսո՛-
սում շատ, և նա արդար է,
որովհետև ծախսել է կար-
ծում իրեն։

4) Խօսենք բժշկի վար-
ձատրութեան մասին։ Ձեզ-
նից շատերը կը կարծեն, որ
փողի մասին խօսելը անպար-
կեշտ է, բայց ես կարծում
եմ, որ ամեն հացի փող
կերել է, նաև երբեմն հոր-
կում է խօսել, որովհետև
խօսելով միայն կարող է
հացը պարզել, ժամանակ
փողի հացը։ Փողի մասին խօ-
սելը ամենից դժուար է, ո-
րովհետև հացը բերող է
կարօհանգում է ձեռք և
արդար դատողութիւն։ Փո-
ղի դարձում խօսել մեր հա-
յի անհարկելի է, որովհետև չէք
կարող կարծել, որ ես ազա-
տութիւն ունենալով խօ-
սելու։ Ես կաշխատեմ ան-
հրաժեշտ, այլև անհրա-
ժեշտ կերպով խօսել։ Դա-
տաստանը գալ էք։ Մենք
բոլորս աշխատում ենք, ու-
րեմն բոլորս էլ մշակներ
ենք։ Օրինակներով բացա-
տրեմ՝ հացը. դուք մեկ էք
բռնում և օրէնքով վճարում
էք. եթէ չէք վճարել նա չի
գայ ձեր գործը կատարելու,
նա պարտաւոր չէ ձեզ հա-
մար ձրի աշխատելու։ Բայց

պաշտպանւում էք բժշկից ձեր բժշկել ձեր հիւանդին. պարտքն ձեր աշխատել ձեզ համար. նա պարտաւոր չէ:

Դուք վաճառական էք, ծախում էք ապրանք և ստանում էք ձեր ցանկացած և նշանակած տոկոսը, որ է ձեր աշխատանքի վարձը. Ի՞նչի բժիշկը ձեզ համար անվարձ պէտք է աշխատի: Դուք կանչում էք բժշկին հիւանդի մօտ, պատուէրները չէք կատարում, ինչպէս հարկն է, հիւանդը մեռնում է, մեղադրում էք բժշկին և չէք վարձատրում. Եթէ ձեր հիւանդը մեռաւ, մի՞թէ կարծում էք որ բժիշկը չաշխատեց նորան առողջացնելու:

Դուք կանչում էք բժշկին հիւանդի մօտ, այդ հիւանդը այնպէս տկարացած կամ այնպէս ծեր է, որ չէ կարողանում դիմանալ հիւանդութեանը, մանաւանդ որ բժշկի պատուէրները չէք կատարում. հիւանդը մեռնում է, և մեղադրում էք բժշկին, մի՞թէ կարծում էք որ բժիշկը չը ջանաց նորան առողջացնելու, այդ դէպքում էլ բժշկին չէք վարձատրում. Դուք հրաւիրում էք բժշկին հիւանդի մօտ, հիւանդը առողջանում է, բժիշկը մեծ մասամբ չէ վարձատրւում, իսկ եթէ նա վարձ է պահանջում, դուք անբաւական էք լինում և ասում էք այսպէս. «Ինչպիսի ագահ ու անսիրտ մարդ է», կամ խոստանում էք տալ «մի քանի օրից», ապա թէ երբէք չէք վճարում. Իսկ եթէ վճարում էք, աշխատում էք պակասեցնել. Մի՞թէ բժիշկը պարտաւոր է ձրիաբար կամ պակաս վարձով (իւրեն նշանակածից) աշխատել ձեզ համար: Անօրինական հարաբերութեանց մէջ բժշկի

դրութիւնը համեմատաբար ուժեղի յաւ է, քան թէ մեղմում:

Երաշխաւորում եմ, եթէ բժշկի հետ ազատ են խօսում, նա տարբեր ախտերն ըմբռնում է իր ուժերը գերագոյնից, եթէ մխիթարել է գործը, անհոգն ննջում ատամները են քնքշում, կամ թէ, բժշկողը յաւ, բժիշկի մեղմացնողի հաշիւը ուղղուած է հիւանդութեան և պատճառած զայրոյթն տարածում է մեծ մասամբ առանց ազդեցութեան, իսկ եթէ չեն կանխում փճացնել, նա պահանջում է գաղտնապահել, խնդրելու իր պաշտպանութիւնից:

Ցանկանում, թէ հասարակութիւնը կրթուած, որ բժիշկն ամեն բանի անհանդուրժողութիւն գիտի թէ ցերեկը, բացված թէ յայտնած, չորսին թէ յղացմն, փարը խոչ ակտը, թէ հիւանդանիքից. պահանջում է թէ բժիշկ, որի հիւանդիս տես (երբեմն լաւ սատկ), բայց եթէ իր ճանապարհը յանկարծ բանդվում է, ատամն և մշակներն չէ տանում, եկեղը տանրա շատ չենք, ձմեռ է, ամպրոպը. անդ չունեն, կամ թէ անբաղդութիւն պատահելու, չէ տանում, փաստերուն, որի փոխարէնից ակտը պատասխանել խիղճ պաշտպանելու դատարանի առջև, պատժելով անել անդով կորչում են. կամ թէ երբ փաստաթղթերը է տանում, չէ տանում, որի շատ գործին բոյց տալու, մահուան տալ այս բաներն, շատ դէպքր է կարելի տանել. ակլիդ եմ. ձեռն է՝ կը հիւանդանամ, կը մեռնեմ: Հասարակութիւնը միայն այն ժամանակ պէտք է պահանջել կարող է անել, եթէ բժիշկը նրա հաշւով գիտութիւն ստացած լինի և համապատաս-

նում՝ բժշկութիւն ուսում լինելու Օրինակի, գերմանիքի աշակերտութեան ժամանակ, ես չեմ հաղացել նրա միտքն, ինչպէս կարողեմ պահանջել, որ նա անձամբ օր աշխատելուց յետոյ, գիշերը անքուն մնայ և իւր համար շատ կարի, այն էլ՝ ձրիաբար, պատճառ հակառակ դէպքում ես կորցը շատ չեմ՝ ունենալու, պատճառ ես ամբողջ մեղ ակտը է գամ, կամ պատճառ. ես կարող եմ հիւանդանալ: Եթէ ես կամենում եմ պիտութիւն ամբողջել. մի՞թէ իրաւունքը ունեմ մի ժամակերպից պահանջելու, որ նա իւր ձրիաբար դառ առայ, օրը քանիս անցրած էլ զանազանօրէն, և երբ կամենում, նա առաւօտան լինի իւր տեղը առաջուն, առաջ ընդհանուր թէ առողջը մնայն իւր համար մահից փառ է: Բայց խնդրեմ, պարոններ, որ իրաւունքը ձանձրանալը անհրաժեշտ է ամեն մարդու համար. Բոլոր դատաւորների մարդկանց հետ իրաւունքով են բան բռնում, բայց բժշկի փորձերում, մեր հայերը իրաւունք չեն ճանաչում: Տեսնում էք, որ ձեր պահանջը բժշկից անկում է, բժիշկն երբէք չէ հրաժարվում ձեզ օգնել. ինչպէս, փաստաբանը, ուսուցիչ և այլն: Բայց նա պահանջում է միայն փոխադարձութիւն, ոչ թէ անպատճառ, կամ շատ բժշկելու համար, այլ նրա համար որ, ինչքան կարողանում է աշխատում է: Պէտք է խնդրել, որ բժշկի համար պարծանք է և մեծ արախութիւն, բժշկել հիւանդին, ինչքան կարելի է շատ և յաջողակ, բայց երբեմն բժշկի այս յանձնառութիւնը, որոնից զանազան անձերի պատճառներով, չէ կատարվում: Ցանկանալի է, որ երբէք չը մնայ և կարծեն որ բժիշկը ցանկութիւն չունենայ շա-

տալ բժշկելու իր հիւանդներին։ Եթէ հիւանդը չէ բժշկվում, որա պատճառները կարող են լինել հետևեալները։

1) Բժշկի պատուէրները չեն կատարում. երբեմն չըն-չին պատճառներից է կախ-ված հիւանդի բժշկվելը, լաւ գիտացէք, որ եթէ բժշկի պատուէրները իր ժամանա-կին չը կատարէք, հիւանդ-ութիւնը շատ ժամանակ դառնում է անբուժելի, օ-րինակ թոքի բորբոքում, որ կարող է դառնալ բարակա-ցաւ։

2) Երբեմն հիւանդի կազմ-ւածքը թոյլ է լինում և չէ կարողանում՝ դիմանալ հի-ւանդութեանը։

3) Երբեմն դեղատունը տա-լիս է հին, իր ուժը արդէն կորցրած դեղ, որ, ի հար-կէ, չէ ներգործում՝ ցաւի դէմ։

4 Հիւանդի բնակարանը մեծ նշանակութիւն ունի ու շատ անգամ՝ անյարմարն, նա և փտաւորապ է (խոնաւ-կամ՝ ցուրտ), այդ դէպքում յաջողակ բժիշկն անկարո-ղ է։

5) Շատ անգամ՝ ցաւը լի-նում է անբժշկելի, օրինա-կի համար բարակացաւը։

6) Արդարութեան համար խոստովանում են, որ սա-[illegible] երբեմն բժշկի խիղճն է մնացած լինում, որ հիւանդը չէ առողջանում, ո-րովհետև չը կարողացաւ հասկանալ՝ որն է հիւանդու-թիւնն։ Բժիշկը Աստուած չէ, որին ամենագէտ չը պէտք է կարծէք, բայց պէտք է իմանաք, որ ցաւը չը հասկանալը շատ անգամ է պատահում, որով-հետև դժուար դէպքում բժիշկը կարդում է գրակա-նութեան մէջ, թէ այդ հի-ւանդութիւնը ինչից է գո-յանում և ինչպէս պէտք է յաջող բժշկել, կամ թէ խոր-

Հրգափյլու մ՚է ընկերակից ըր-
բեշխների հետ, հրաւիրում՚ է, ցոյց է տալիս հիւանդին և նրանց միասին խորհրդով հիւանդութիւնը որոշում՚ են և այդ որոշմանը համաձայն դեղ ու դարման անում: Պէտք է գիտենալ, որ բը-
ժիշկը գիտով՚ ատամնաբու-
ժամանակ, նա երդվում՚ է, որ ամենայն դժուար գէպ-
քում՚ նա իրեն օգտաւոր է համարում՚ օգնութեան հասնել իր ընկերներին, խորհրդակցել նրանց հետ, և եթէ ընկերը է կանչում, գնալ իր կարծիքը ու հմտութիւն հաղորդել: Եթէ նա չկարողեր էլ այնու ամենայնիւ միջա-
ջնչաւ կերպով պէտք է նրա-
մեջ, գործելու մարդկային դրացմանցը և իր օգնութիւնը են պահանջում: Որի-
նակի համար, երկու նշան ումի են առնում, երկուսին էլ մի և նոյն բժիշկն է բժշկում, մի և նոյն կերպով և դեղերով, որոնցից ամեն առողջանում է, միւսը մեռնում: Մի՞թէ բժիշկն է մեղաւոր. ― այս անգամ մեղաւոր են կամ հիւանդի կազմըւածքը, կամ նրա առողջապահական հանգամանքները, նրա պահանջները: Երկու մարդից մէկը կազմուած է, ծանր կազմուածը առողջանում է, իսկ թեթև փափուկը մեռնում է, թէպէտ և բժիշկն երկուսին էլ միանման էր բժշկում:

Զարմանալին այն է, որ բժիշկն կանչում են, երբ արդէն հիւանդը հոգեվարքի մէջ է և պահանջում են նրանից առողջացնել մեռնողին:

Եթէ հարցնում եք, թէ ինչի վրայ էք կանչեցիք, պատասխանում են, թէ մենք կածում էինք, որ հիւանդութիւնը չնչին է: Եթէ իրանց վրայ թողնեն տալիս բժշկական պատրաստութիւն

տալ բժիշկը չէ կրնար՝ յաջողութիւն տալ:

Ձեր մարդկութեան տկարոյն կողմէն. մարդկութեան և բժիշկներին:

Արդէն ե՞րբ տեսէք, որ հիւանդը կարգադրած յաջող բժշկէն: Այս ձեզ ըսեմ կը տամ՝ ճանապարհի, հիւանդնե՛ք իմ խորհրդակներն և խնամոց մասին զգուշանալ կը լինին:

Հաստատութեան մէջ տարածուած է մի շատ վատ անփութութիւն, այն է հիւանդի վրայ մի քանի բժիշկ փոխել, որոց հետևանքը շատ վատ է:

Եթէ անձնային անգամ նոր բժիշկ է մտնում ձեր տուն, համոզուած կացէք, որ նա տառապեալ յաջողութիւն չէ կրնար ունենալ ձեզ համար, նա ձեզ չէ կրնար սիրել: Նա եթէ օգտակար կատարում է և գնում է, մնացածը երբ նա գնալ, որ այդ մարդը խաբեբայ է նորան և թշնամի է բժշկին առանց կարծառութեան, եթէ բժիշկը եկեղեցւոյ առկայ այդ տանը մտնէ, նա շատ յարգելի մարդ է. Այսպէս բժիշկներու թիւը շատ մեծ է:

Ձեր դիրքուտան տանէք մեծ կամ փոքր, հարկաւորած էք յիշել այդին մի քանի անգամ բժիշկ կանչել ձեր տուն:

Ընտրեցէք մի բժիշկ ձեր, որին գուք լաւ և գիտէք կը համարում, նորան ձեռքի մէջ թողէք, նոր բոլոր դարմանները կատարեցէք անտարակոյս և ապահովութեամբ, նա ձեզ համար շատ հարկաւոր մարդ է, աշխատեցէք որ նա ձեր գերդաստանի սիրի, որ նա ձեր տան մտերմական կարծիք թէ իր տանն է մտնում:

3) Բժիշկը կարծում էք ազատելի մարդ է, նա շատ մեծ

է և զգաստ է, առողջանում ձեր ցաւը, երբեմն ձեր կեանքը նորա ձեռքին է:

4) Այս բժիշկը, որին դուք կկանչէք ձեզ համար, նա պէտք է լինի ոչ թէ միայն գիտուն, այլ և բարի, ազնիւ և բարոյական մարդ. նա խնամում է ձեր բոլոր հանգամանքները, առողջութեան պահպանում է, և երբեմն պէտք է ասէք այն, ինչ որ ձեր կինը կամ դուք խոստովանելու նա և քահանային չէք ասում: Նա գիտէ ձեր տան բոլոր գաղտնիքը: Տանը բժիշկ ունենալու օգուտն այն է, որ նա ուսումնում է ամենեցուն մարմնի կազմութիւնը ինչպէս առողջ, նմանապէս և հիւանդ ժամանակ, գիտէ ինչ հիւանդութիւններ են ունեցել ամենքը, գիտէ թէ ո՛ր դեղն է ինչպէս ազդել նոցա վրա և այլն: Յայտնի է, որ մի դեղ մէկին օգնում է իսկ մի և նոյն դեղը միւսին՝ մի և նոյն հիւանդութիւն ունեցողին չէ օգնում կամ ընդհակառակ է ազդում: Այս բոլոր բժշկական հաշիւները ի հարկէ հասարակութիւնը չը գիտէ. մինչ բժիշկները պատրաստուածներ բացատրելը բոլոր առողջին լաւ պիտի:

5) Տանը բժիշկը (այսինքն բոլոր բժիշկները) պէտք է լինի երեխայի սիրող մարդ, որ երեխայքն էլ նորան սիրեն, նորան սովորութեամբ ունենան, նորան շատ աւելենեն, չը վախենան նորանից և իրենց ամեն մարդ, իրենց բարեկամ համարեն: Եթէ այս պայմանները կը կատարէք, այն ժամանակ երեխան ամեն հարցի կը պատասխանի, նորան քննելը, նորա ցաւը որոշելը և բժշկելը շատ կը հեշտանայ: Բժիշկը այս պատճի մարդու բարեկամն է, նա նորանից չի փախչում, այլ սի-

լաւ է, ընդունում նրա բոլոր խորհուրդները և յաջող բուժշկվում։

Մի քանի գերդաստանում, որտեղ ես բժ. ծանօթ եմ, տան մանկերը, առանձնապէս երրեակն ատամ են երեխաներ տաս կաց, բժիշկն եկաւ. Երեխայքին բժշկից վախեցնելը շատ վատ սովորութիւն է. կարծես թէ բժիշկը պէտք է շարունակ լինի երեխայից հեռու. ընդհակառակը, նորանք չը պէտք է վախենան բժշկից, լաւ էր որ երեխեքը շատ լաւ ծանօթ լինէին, որոնք իրենց մօր առողջ վրա ամենևին ազատութիւն չեն գործում, և թաշկինակով գալիս են մօտս, առանձնաձև ես նրանց հետ բարեկամ եմ, նրանք ինձ պէտք է փախենան ինձանից։

6) Երբ դուք տեսնեք հանէք, որ բժիշկը իրեն համար է ձեր տան բարեկամն, այն ժամանակ յիշէք թէ ցերեկը, երբ հարկաւոր լինի, նա կանչուած կը լինի իր հիւանդ փոքրիկ բարեկամի անկողնու մօտ, առանձնապէս երկուսն էլ միմեանց սիրում են. ինչպէս թուզ մի փոքրիկ մարդու հիւանդ, առանց նրան տանջելու և օգնելու, երբ նրան սիրում ես, ինչպէս չը սիրես նրան, երբ գիտես, որ նրա աչքերն են միայնակ ազնիւ մարդիկ։

Եթէ մի բժիշկ երեխաներին չէ սիրում, նրանց հետ վարվել չի գիտէ, նա տանը բժիշկ չէ կարող լինել, որովհետև երեխան սիրում է միայն այն մարդուն, ով որ նրան է սիրում։ Եթէ մի մարդ, որ երեխա չէ սիրում, դատապարտում է գերդաստանում և ծնողներին համոզելու կամ քաղաքավարութեան համար կանչում է դարմանելու երեխային, որ շատ անտեղի բան է, երեխան նօթերը կիտում է և չէ մոռանում նը-

րան, ինչպէս և նորան ար-
գելն մի քանի անգամ ասել
է, ինչ երեխայ ստիպել մար-
դու'ն խելքը մտածում է, կամ
թէ, չունի է ամփոփած նորան
և միշտ ժպտալով է հան-
գստացած այդ մարդուն:

7) Եթէ արտաքնոց, որ
ձեր բժիշկը դժուարանում է
հիւանդութիւնը որոշել, նա
միշտ օգնութիւն կը կանչի
իր ընկերոջը, իսկ եթէ դուք
պահանջէք մի որ և իցէ
բժշկի հետ խորհրդակցել ձեր
հիւանդի մասին, նա ձեր
պահանջը միշտ սիրախօ-
թեամբ կը կատարի, որով-
հետև իրեն օգուտն այդ է
պահանջում:

8) Եթէ բժիշկը գիտէ, որ
նա ձեզ համար թանկ չէ,
և դուք նորան պահանջում
էք, երբ նա ձեզ հարկաւոր
չէ, քննադատեցէք նա ձեզ
պէտք է պահանջէ:

Այսպիսով ամենայն բան
փոխադարձաբար է, որեմն
և հիւանդի և բժշկի յարա-
բերութիւնը փոխադարձա-
բար պէտք է լինի. Բժիշկը
հրաշագործ չէ, այնքան ինք-
նագործութիւն մեջ պահանջի
նորանից, նա մարդ է։ Նա
ինչի համար ամենայն բանէ
պէտք է պատրաստ լինի ձեզ
ծառայելու:

9) Տանը բժիշկ ունենալը
և նորան ամենի սուրը այն-
պէս հարկաւոր է. գերդաս-
տանի և ամեն մարդու հա-
մար, ինչպէս տան նորոգելը
(ռեմոնտ) տան տիրոջ համար:
Ամենայն տուն պէտք է մի
գումար մնալ և տանը պահ-
պանել որ փակ չը գայ և
արդիւնք բերի, նոյնպէս
և ամենայն տուն իւրա-
քանչիւր գերդաստան պէտք
է մի գումար նշանէ իր մար-
մնի պահպանելու. համար
Դուք գիտէք, որ բժիշկները
մեծ մասամբ դիտաւոր են,
երբեմն յոգնած են և չեն
կարող ձեր հիւանդի մօտ գալ

և ձեր՝ հիւանդը մնում է առանց բժշկի։ Եթէ կամենում էք, որ բժիշկը ձեզ համար միշտ պատրաստ լինի և յաջողակ բժշկէ, պէտք է հետևեալ կարգադրութիւնն անէք. Եթէ մի քանի գերդաստաններ միանալով, կարող էք ամենաչնչին տարեկան տուրքով (ամեն մէկից) ունենալ բժիշկ, որ միշտ պատրաստ կը լինի միայն ձեզ համար և հոգատարութիւն չի խնայել ոչ ծառայելու ոչ առաւելին օգտակարութիւն յանձնելու ընկերոյ, որովհետև ձեր տունը նրա համար քաղաքային բանականացուցիչ կը լինի և նա կարող է իր գործով և ձեզ համար աւելի խնամքով աշխատել։ Կարճ, պէտք է մի բժշկի ծառայողը դառնաք, ինչպէս մի եկեղեցու ծառայողն էք դիմում, որտեղ և մշտական ճաշակվում, կնքվում, ամուսնում էք։ Այսպէս են անում եւրոպացիք գերդաստանները, որ օգտաւէտ է թէ իրենց և թէ բժշկին։

10) Բժշկին հարկադրել բժշկելու, անկարելի է, որովհետև ոչ մի լաւ հետևանք չէք կարող ստանալ. ուրեմն աշխատեցէք, որ բժիշկը ձեր բարեկամը լինի, սիրի ձեզ, և նրանից միայն օգուտ կը տեսնէք։ Ես բացատրեցի ձեզ թէ ինչպէս պէտք է վարուել բժշկի հետ, ինչ նրանից պէտք է պահանջել և ինչ է բժշկի պահանջը։ Իմ միակ ցանկութիւնն էր տալ ձեզ օգտաւէտ խորհուրդներ։ Եթէ ձեզանից գոնէ մի քանիսն համաձայնեցին ընդունել իմ կարծիքները, աշխատեցէք տարածել. այդ աւելի ձեր օգուտն է քան թէ բժշկինը։

Լ. Տ.

ԽՈՐՀՈՒՐԴՆԵՐ.

Խոլերա. Խոլերայի թոյնի սկզբնա-պատճառը դեռ անյայտ է, բայց գիտենք, ամենայն դէպքում 1) այդ թոյնի զարգացման տեղը կամ աղբիւրը մարդկանց արտաթորութիւններն են. 2) Խոլերայի ժամանակ շատ վտանգաւոր է խմելը այն ջուրը, որ վարակ է գալիս արտաթորութիւններից կամ որը չէ խառնուած է, նոյնպէս գործածել այն ջուրը որ լուացուելու գործածութիւն ունի արտաթորութիւններից չեռ (առանձնապէս ծանր). 3) Խոլերայի ժամանակ վարակիչ են պիտանի խոնաւացած հիւանդների աղբից չափերից, փոխադրել և այդ հիւանդների մօտ լինելը.

Առաջին նշաններն արտայայտւում են նրանով, որ մարդու փորը կոկռում, ու թեթև լուծում է, որոնց վրա հիւանդները ուշադրութիւն շատ փոքր ուշադրութիւն են դարձնում (այս ժամանակաշրջանում ամենից հեշտ է բժշկել). Լուծն այս ժամանակ անհոգաց լինելը, որը փոխադրւելով ուժերի ջերմացումն, դառնում է ըն-դհանուրի նման և երբեմն լուծի հետ միասին հիւանդը փսխում է. Լուծի ժամանակ հիւանդը շատ ծարաւում է, ու նուաղում է ու շարժման ցաւումն որ ուժերի սառեցնում է երբ լուծն ու-ժեղանում է, հիւանդի սկսում է փախ-չել, երբեմն հիւանդի դառնում է խիստ

գոյներ արտաթորութեան. Ցոյց խոնաւան երբեմն արտայայտւում է ջերմացած մարմնի փոփոխական ջղաձգութիւն. հի-ւանդի կերպը. երեսն սեղմւում է, շրթունքը կապտում են, քիթը սր-ւում է, կոկորդ ցամաքում է. Ներ-քինն կոկորդ ցամաքող ցաւով. ստա-մոքի տաքանում է, մարմինը համար-եայ թէ սառում է. Այս ամենն տաքութիւն տալն պահպանում են Խոլերայի մէջ.

Պաշտպանութեան խորհուրդներ։ Խոլերայի ժամանակ (մեծ ուշադրութեամբ) պէտք է զգուշանալ ուժերը և լուծի վրայ. Առաջին կազմակերպել պէտք է վերադարձնել լուծը. երբ լուծը նոյն շատ չէ և ցաւեր չի պատճառում. Եթէ լուծը փոքր ինչ ուժեղանայ և հիւանդի ձեռք փորը ինչ ծանր զգայ. պէտք է ըն-դունել մի գդալ ջրի հետ 5—10 կաթիլ ալկոհոլ լուծուած թէյով (ա ր ն ի կ ա ւ ս ր ա օ դ ի կ). իսկ մեծ երեխաներին տալ 3—5 կա-թիլ. Պարկապերեք հիւանդին տա-քացնելու որ տաքացրած պէտք է լինի. տաք ջուր լցրած շշերով. տալ խմելու երիցուկի ծաղիկների թէյ (fl. chamomillae) և այս կերպով աշխատեցէք հիւանդին քր-տնեցնել. Եթէ լուծը չի դադարում կամ հիւանդը փսխում է, որպէս տալ օրը մէկ կամ երկու անգամ թէյի լուծուածից (ա ր ն ի կ ա ւ ր ա

օղին) 5—10 կաթիլ։ Երբ հիւանդին զգայութիւնը վատացեալ է, ոտքերը տաքացնելու համար (կամ ջրով) մանանեխի շոր (գօրչիչնիկ le moutardier) կամ մանանեխի ալիւրով թթուեցուած շորեր այս կամ այն թիզ տաքացնելու համար դնել։ Ռուսի այս ծարի վրայ պէտք է շարունակ դնել ծեծած կտաւատի կամ կաթից շինած փափուկ (որ է տաք փաթթել)։ Երբ արտաքսեցուցիչ միջոցներ՝ զամբիւղ՝ արտաքսելու քամփուրի (camphora) ալիւրով (մի կտոր ծեծած քամփուրի դնել ալիւրի կամ ալիւրով մէջ և ծամ առաջնակին բուժակել, հարկ պէտք է բաւականին թանձր լինի) կամ մանանեխի ալիւրով, կամ պղպեղի ալիւրով։ Ոտքերը փաթթելիք են բանեցնելու առաջ շարժելով և շփելով տաք ջրով թրջած փէշերով կամ տաք ալիւրներով (քսփիթիշներով)։ Տարածուած յաջողութեան մասնավոր տաք ջրով խառնելու կամ երբեմն Շարունակ սրծած կանաչ հաւսաղ անձերից յաճախ առաջ դժուար դնելով մարմինը տաքացնելու համար։ Երբ հիւանդի ուշաթափած է, շնչառութիւն և զգայութիւն վատացեալ է թէ կամ ժամին մարմինը խիստ ցրտացած է) հոտոտելու նշադրածաւոր (ամոնիակ) սպիրտ՝ կամ (քլոր) կամ կարմիր գինի, քացախ աւելի լաւ է։

—Երբ այդ փոխազդեցութեան ժամանակ

Քաղ ունենի, պէտք է անմիջապէս կերպով փորձել, որ չը կրկնուի։

Որպէս զի կարելի լինի արագապէս փարատել այս ժամանակը, որոնք հոգում են հիւանդի մասին, առնելու պէս ման են գիտակցաբար (գլովիներիզմ) հիւանդից զատել։ Նման այդ վիճակների ժամանակ քարը և շատ զանգ առք և թողնել կամ լաւ է այլ։ Ձանձրոյթ առատանիլ արտաքսեցուցիչ խորհրդի էլ։

Ուրիշ ծառայող դեղագործութեան համար ժամանակ։

Ճանապարհ խոհեմութեան հիւանդին ձեռք մի տալ որը շարժել, հիւանդից հեռացրած, ուրիշ անց տարած, շորերը նաև կարող են փոխվել։

Ամէն առողջ ժամանակ անհրաժեշտ է ներսից մի աւելորդ միջոց և քննել մանր լաւ կարելի գնել։ Մի քանի օրերի ընթացքում։ Մի գիտելիք ամենաերկար որ միայն է նպատակայի։

Խոշորացումն առանձին ամենայն մեծութեան։

Որպէս զի խուսափել ցը տարածուելու պէտք է կարելի առողջապահական յանձնարարական հանգամանք տարածելու ասեղներից (ժնշիկ, դեղագործից անկողինից), որ պէտք է առժամանակ բոլոր միջոցներ գործ դնել խոչընդոտել առանձին անձերից, այս յանձնարարական տարածուածներ կը դնել, ձեռք առաջ

ժողովրդին միջոցներ, որոնց գործա-
դրութեան հարկի մինի ժառանգութեան
ատամն ատենք, խնդրած Հոգացողը է
և հոգևորներ ապրանքատարածք են մինի
Հողալ, որ այդ միջոցների գործա-
դրութեան, ճշմարտութեամբ։

Այժմէ, անգամեան Հանգամանքներին
համեմատ այնպէս մինի առանձին մի-
ջոցներ Հոգալու և գործադրելու-
թեան ամենայնին, Հոգեւորը է Հա-
կառակ ապրանքները ի ներքոյ անհա-
տալ, այնպէս է առաջնակ, որ բնու-
թեան առանձին մարդոյ ջուր, խմե-
լու ջրերով, Զանազաններ, Զրհորներ
ծածկուած այլ և արտադրողների
մաս չը լինելը, ապառաժների փառակից
ներքինները անցնում են Զրհորի մէջ
մանաւանդ երբ արտադրողը Զրհորից
բարձր անգ է գտնվում։ Վերջ է հա-
մէ, որ արտադրողները կանոնաւոր
կերպով ժամանակին մաքրեն և ծած-
կած լինեն։ Այժմէ արտադրողի տեղը
անցնում է արտաքնատուն առանց
երկար Զանազանութիւններից, այնպէս է
հաղելի, որ տեղը մի անգամ կանգնած
չը մնայ։ Այժմէ բաղադրում են կաց
չիւանդանոց, այնպէս է առանց փորձել
և ժամանակաւոր Հիւանդանոց բա-
նալ, որպէս զի հիւանդացած չբա-
ւորին պաՀպանել, որպէս զի
հիւանդութեան մէ կարողանայ
տարածուել։

Նոյնպէս ծննդեան Նառաջին ատամները
առաջնորդաբար դուրս են գալիս առաջին

ատամնաշարը կերաւոր կամ՝ փիրջանձը
բայց երբեմն էլ երկրորդ ատամներ
կաթնատամների դուրս գալու ժա-
մանակը կարող Հետևեալն է։

5—6 Ամսում դուրս են գալիս ներ-
քևի ծնօտի առաջին երկու կտրիչ-
ները։

9—Ամսում դուրս են գալիս վերևի
ծնօտի առաջին երկու կտրիչները։

10—Ամսում դուրս են գալիս ներքևի
ծնօտի կողմնակի երկու կտրիչները։

15—Ամսում դուրս են գալիս վերևի
ծնօտի կողմնակի երկու կտրիչները։

16—Ամսում դուրս են գալիս ներքևի
ծնօտի առջևի աղօրիատամները
(նախաղօրիք կոչուած 2)։

18—19 Ամսում դուրս են գալիս
վերևի ծնօտի առջևի աղօրիատամ-
ները (նախաղօրիք կոչուած 2)։

20—Ամսում դուրս են գալիս ներքևի
ծնօտի 2 ժանիքները։

24—Ամսում դուրս են գալիս վերևի
ծնօտի 2 ժանիքները։ (Ժանիքները
գտնվում են կողմնակի կտրիչների և
առջևի աղօրիատամների մէջ. Թւով
4 են, նախաղօրիք կոչուած վեր-
ևը և ներքևը մէկ հատ)

30—36 ամսում դուրս են գալիս
յետևի 4 մեծ աղօրիատամները։

5 տարում դուրս են գալիս ներքևի
ծնօտի երկու (աջ և ձախ կողմում)
առջևի մեծ աղօրիատամներն (նախ-
աղօրիք կոչուած ժանիքից 4 երրորդ
աղօրիատամն է)։

7. Յարգած դուրս են գալիս վերին ծնօտի երկու (աջ և ձախ կողմում) առջևի մեծ աղօրատամները (փոքրագոյններ կոչւում ժանիքից յետոյ նշանաւորած է։)

Առաջին երկու տարուայ վերջում (եթէ ոչ մի առանձին վնաս չէ եղել) երեխան ունի ընդամէնը 20 կաթնատամ, այն է՝ 8 կտրիչ (4 վերև, 4 ներքև) 4 ժանիք (2 վերև, 2 ներքև) և 8 փոքր աղօրատամ (փոխարինւող կոչւում ներքևը 2, և վերևը 2)։

7 տարում կաթնատամները սկսում են ժամ գալ։ Նրանց արմատը քայքայւում են և դրանց տեղը առաջանում են դուրս են գալիս հաստատուն մնացական ատամները։ Ատամները փոխւում են հետևեալ կարգով։

6—8 տարում բուսնում են առջևի ներքևի կտրիչները։

7—9 տարում բուսնում են առջևի վերևի կտրիչները։

8—10 տարում բուսնում են ներքևի և վերևի կողմնակի կտրիչները։

9—11 տարում բուսնում են առջևի 4 փոքր աղօրատամները (փոխարինելով կոչւում վերևի և ներքևի), մէկ հատ)։

10—12 տարում բուսնում են 4 ժանիքները։

11—13 տարում բուսնում են յետևի 4 փոքր աղօրատամները (փոխարինելով կոչւում վերևը և ներքևը մէկ հատ)։

12—14 տարում բուսնում են հետևի 4 մեծ աղօրատամները (փոխարինւող կոչւում վերևը և ներքևը վեցերորդ է։)

Այսպիսի 4 աղօրատամները (փոխարինւող կոչւում վերևը և ներքևը յետևի 4-րդ աղօրատամից) գտնւում են այն առջևի մեծ աղօրատամից, որ 5 տարում բուսնում է ներքևի ծնօտի վրա և 7 տարում վերևի ծնօտի վրա յետևի մեծ աղօրատամի մօտ (որ հանդիպել ժանիքից փոխարինւող կոչւում չորրորդ է)։ Այսինքն 14 տարում հասակում երեխան ունի ընդամէնը 28 ատամ։

21—27 տարում բուսնում են իմաստութեան 4 ատամները (փոխարինւող կոչւում վերևը և ներքևը մէկ հատ)։ Այսպէս ունի ընդամէնը 32 ատամ։

Դիտողութիւն 1) Երբեմն երեխան ծնւում է բոլոր ատամներով (Ցոյմանի Լուդովիկոս 14 թագ. և Միհրդատ)։ 2) Իմաստութեան ատամները բուսնում են երբեմն 40 տարեկան հասակում։

Ատամների ցաւ (ցաւ.)։ Ատամների կատարը սկսում է կամ յանկարծ, որ առաջանում է սաղիսաւորը և չորանում էլ անց-

նում է՝ կամ սկսում է հևոցհևալ և երկարել է տևում։ Կատարյալ սթափւում է յաջորդ օրը, մեծ մասամբ այն ժամանակ, երբ շատ են ուտում կամ ըմպում են գինեալքոհոլային հեղուկներ նոր կամ շատ խմիչք են խմում։ Հետը ստամոքսի կատարը յառաջանում է խմելուց, որ սովորաբար ասում են խումար եմ (katzen-jammer)։ Սուր կատարը յաճախ պատահում է այն ծծեր երեխաների հետ, որոնք կաթի կերակուր են ծծում, և այն պատճառով որ կաթը թթվում է ստամոքսում ու լուծ է պատճառում։ Հասակաւոր մարդկանց էլ պատահում է սաստկացած ստամոքսի սաստիկ կատարը, որ կարելի է նկատել։

Ստամոքսի սաստկացած կատարին պատահում է երեխան, որ մարդ զգում է ծծելով ստամոքսի կողմերում՝ անօրինակի պակասութիւն, լեզուն է, ցավում է, սրտում է սեղմում կերակուրը և հազ ջերմ, կատաղ գլխացավի լեզվի հետ խառնված բերան։ Երբեմն էլ պատահում է փորլուծ, փորն ուռչում է, սաստիկ գլխացավ։ Նմանութիւնը գալիս է յետ, երբ պատահում է առողջութիւնը, ստանում են ստամոքսի կամ բերանոյի ախտ։

Բժշկութիւն։ Կատարը շուտ է անցնում, երբ մարդ քաղցած է մնում։ Շատ անօրինակը բացվում են, թէ

սկսաք է ուտել, այն կերակուրը որ ցանկանում է։ Խմել կարելի է միայն հասարակ ջուր և սոդայի ջուր։ Շատ օգնում է լիմոնաջուր, սկսաք է բժիշկ հրաւիրել։

Ստամոքսի խոցը որ ծակում է պատը

Ստամոքսի երկարատև կատարը դառնում է հևոցհևալ, երբ երկար ժամանակ շատ են ուտում և շատ խմիչքներ գործ ածում։ Երևացող նշանն է հևոցհևալ, ծանրութիւններ, երբեմն ուտելուց ետ ցավեր ստամոքսի կողմերում, ստամոքսի այրոցում, երբեմն էլ ստամոքսից թթված ջուր է բարձրանում բերան. գլխի բերանը՝ ընդհանուր թուլութիւն, անօրինակի պակասութիւն, երբեմն զզուանք գլխի կերակուրը, երբեմն ստամոքսի ցաւերի ընդերքի զգացմունքը կամ բազմաթիւ հազիւն ցաւերը, լեզուն և սիրտը ծանր, կարելի է ծառայութիւն։ Երկարատև կատար ունեցող հիւանդի համար անհրաժեշտ կանոնն է բժշկական զգուշութեամբ ճաշել, կերակուրներ և խմիչքներ և սկսաք ուտել այն ինչ որ հիւանդի ճիշտ փորձով գիտէ որ ստամոքսը կարող է հեշտ մարսել։

Երբ կատարը յառաջանում է հարբեցողութիւնից, պէտք է խմիչքներ բոլորովին թողնել և կամ

թէ շատ մեծ քանակութեամբ։ Պէտք է զգուշանալ զանազան համեմունքներից, կերակուրներից զօր... չուտել, խուսափել կերակուրներից, որ հարուստ են ածխաջրատներով (օսլայ, շաքար)։ Պէտք է ուտել դիւրամարս կերակուրներ, կաթ, հաւկիթ, ... թարմ մրգեր, ... հիւանդ պէտք է բաց օդում շատ ման գալ, ... հանգիստ քուն ... [illegible] ... Պէտք է մաքրութիւն պահել ... ամէն օր ... փորը լուծող դեղերով։

Պէտք է աշխատել, որ փորը կապ չլինի. և այդպէս դէպքում պէտք է հանգիստ գործածել մաքրող ...... դեղերից՝ ռաւանդ (rheum) ... կեղեւի ջուրը (cort. rhamni frangulae)։

Աշխարհի հարազատական ... մաքուր օդ ... աղաջուր ... բնական կերպով ... մէկ բաժակից մինչև հինգ ... օրը ... կամ աւելի ... յետոյ։ Ուրեմն այդ բոլոր չէ օգնում ... բժշկի հետ։

ՔԱՂԱՔԱՑԻՆ ԲԺՇԿԻ ՕԳՆԱԿԱՆՆԵՐԸ

«Թող չէ, ոչ մէկ ... չէ»

Դոկտոր. Պ. ... մի Գրիգոր ... շատ ... փորձել ... անէ՞ք։

Բժ. Գրիգորի ի՞նչն է ցաւում։

Դոկտոր. ... չենք հասկանում ... անհանգստութիւն ... ցաւում ... ու մի ... է ... ամիս։

Բժ. Գնանք։

Բժ. Բարև Գրիգոր. ի՞նչ ես զգում, ի՞նչդ է ցաւում։

Գրիգոր. Չեմ ... որ ... մարմինս ... ու ... ցաւում ... Եւ ... մի ... գլուխս ... ցաւում ...

Բժ. (...) Գրիգորը ... պէտք է շատ զգուշութեամբ ... Կերակուրը ... մի բաժակ ... տուէք ... 2—3 անգամ, ... խմելու ... ջուր ... և այս դեղերն էլ ...

ցէք ինչպէս նշանակած է։ Միայն
էլի կրկնում եմ որ զանազան պա-
տառ կանոնից խորհուրդներին չը ըն-
դէր տալ չը պահէք։ Թէ՛ էլ
Գերմանիայի տպագրութիւնով կը խոր-
հենք։

Ռաֆֆոս։ Գ. բժիշկ խնդրեմ անձն
որ կէք։

Ռչ. Այո՛ այո՛ ի հարկէ կը
գամ։

* * *

Ռաֆֆոս (առանձնանում վար մարդ
փողոցով և անհանգիստ) այս բժիշկ
խնդրեմ շուտով գնանք։ Գերմանի
քէֆը շատ վատ է։

Ռչ. Ինչ է պատահել որ....

Ռաֆֆոս. Ինչ, ինչ. ասեմ,
այնպէս բան մը պատահեց որ դրա առ
ասեմ, կախնում եմ։ Չեմ պատա-
մում, տեսնանքս կը բարկանայ։

Ռչ. Ասա՛ ասա՛ որ խնդրեմ
ինչ է պատահել, էն որ կարգա-
դում ասում ատել (ինքն իրեն,
երէկ էլի մի տարաժամի յեղափո-
խութիւն արել)։

Ռաֆֆոս. Չեմ գիտեր և կարգա-
պրութիւններից հեռանալ բացական-
նեն բան էր։ Երէկ մաւնրը էր։
Տէր Խաչատուրը զինուորականներից
հարցած զանգն է Գերմանիայի տեսու-
թիւնները բանկրուպտ յիտայ առաւել
էհարա վարել է, ասանալիքը հիմա քաղ-
աքը և գինը կուլերին ու տանձ-
րին մեծ տարրակ կը տարածում աղ
գրեթ գլուխն և բան ծածկել որ
քաղաքս Բժիշկը չի հասկացել արդ
հիւանդութիւնը։

Ռչ. յետոյ–

Ռաֆֆոս. յետոյ մի երկու թիւնա
պաշտ խանգող և կեսաւո պաշտպան-
ները բոլորովին յետոյ գնացին և [illegible]
[illegible]
[illegible]
Տարրած տեղեկութիւնները բարձրագոյնին
տրած և գալը առանամ։

Ռչ. Հետոյ, յետոյ։

Ռաֆֆոս. յետոյ Գերմանիի կենդ
Տէր Խաչատուրի տանը անձնա-
ժողով հերցեր կատարեան, և մի
կէս ժամից յետոյ Գերմանիի ծախ-
սաւեր [illegible]
[illegible]
[illegible]
կած է, ու մի հարցի պատասխան
չի տալիս։

Բժ. (Հեռանալիս ձեռները մաքրե-լով) Լուացվել. Գիշերվա ընթացքը էլ.

Տիկ. Ինչ իրիկվա սկսած է լինելու երկու շաբաթ բժշկութիւնը ասում բան-գարեկ մի ծառ սիրում եմ։

Բժ. Տէր. Եղբայրս այժմ եկեղեցու մանկապարտէզում խորհուրդներս չունեն-ցիս. Ինչի՞ դրամը տանելիք է ու ինչ Տէրանցը որ պիտանի եղել։

Երէկ շատ բանի բարեհաճելն բերեց տուն գնա՝ Ջոր ընկերից պէտք է գնա ընկնել։

Տիկ. Ես ինչ անեմ։

Բժ. Ապա՛ դուք եք կանչել բժիշկներ իմ տանը կատարել. Այժմ Տէրտերը պէտք է բժիշկ նորա տանը կանչել. էլ ինչ գիտցութիւն մի տալ. «Ամէն Թուրքիայից ասում է պատահաբանը բաժանել դարձել խնդիր չհանդուրժել և միայն իր գործը առանց մի մի. Ինչով ինչ է յառաջ հիւանդ բժիշկը, բժշկի գործն է, ամէն բաժանելու այն էլ հարկաւոր բաժանելու։

Կոն։ Գ. Բժիշկ ինչ անեմ, խնդրեմ ասեցէք ինձ, աղաչեմ։

Բժ. Ձեր խնդրից առաջ, ընդ ամենը բավ լինի է մեր երկինք. կարծում եմ որ հիւանդ բժիշկը բռնախօսութեան է հազար մարդկանց խորհուրդ եմ հարցնում և առանց մեկի խորհուրդը մի բանի մասին միայն կատարում. և դարմանում եմ մեկ մտածում կամ մեկ օրում հիւանդ բժիշկ, որ անկարելի է և դրանով միայն հիւանդին վնասում եմ և գործը ծանրացնում։ Աստուծոյ մի բարեկամ որ եմ կարդացել եմ և սովորել. մասնագետ որ բժշկութիւնը թան չի անեն մարդիկ բաներ չէ։

Խմբագիր—Հրատարակիչ ԵՓՐԵՄ ԼԵՒՈՆ ՏԷՐ-ԳՐԻԳՈՐԵԱՆՑ

Дозволено Цензурою. г. Эривань. 15 Августа 1883 г. Типографія газеты «ПСАКЪ

ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ԵՒ ԳՐԱԿԱՆԱԿԱՆ

„ՄՇԱԿ"

ԱՄԵՆՕՐԵԱՅ ԼՐԱԳԻՐ

ԿԸ ՀՐԱՏԱՐԱԿՈՒԻ ՆԵՐԿԱՅ **1883** ԹՒԻՆ ՆՈՅՆ ԴԻՐՔՈՎ

ԵՒ ՆՈՅՆ ՊՐՕԳՐԱՄՈՎ,

I. ՏԵՂԵԿՈՒԹԻՒՆՆԵՐ [illegible]. II. ԽՄԲԱԳՐԱԿԱՆ, ՅՕ-ԴՈՒԱԾՆԵՐ. III. ՆԵՐՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ. Ընդհանուր յօդուածներ, թղթակցութիւններ, լուրեր. IV. ԱՐՏԱՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ. Ընդհանուր յօդուածներ, [illegible] լուրեր. V. ՎԵՐՋԻՆ ԼՈՒՐԵՐ. VI. ՀԵՌԱԳԻՐՆԵՐ. VII [illegible] թղթակցութիւններ, լուրեր. [illegible] ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ. [illegible] VIII. ՅԱՅՏԱՐԱՐՈՒ-ԹԻՒՆՆԵՐ.

ԲԱԺԱՆՈՐԴԱԳԻՆԸ. Տարեկան 10 րուբլի է, [illegible] 6 րուբլի [illegible] 1 րուբլի. [illegible]. Համարները 5 կոպէկ.

ՀԱՍՑԷՆ. Тифлисъ, редакція «Мшакъ».

Խմբագիր-Հրատարակիչ ԳՐԻԳՈՐ ԱՐԾՐՈՒՆԻ

ՆԵՐԿԱՅ 1883 ԹՈՒԻՆ

„ԱՐՁԱԳԱՆՔ"

ՇԱԲԱԹԱԹԵՐԹԸ ՀՐԱՏԱՐԱԿՈՒԻ ՄԻԵՒՆՈՅՆ ԴԻՐՔՈՎ ԵՒ ՊՐՕԳՐԱՄՈՎ

Տարեկան բաժանորդագինը 7 ր. [illegible] 4 րուբլի.

ԱՐՁԱԳԱՆՔԻ բաժանորդներին [illegible] 20 կոպէկի [illegible] րուբլի. [illegible]

Հասցէ [illegible] Тифлисъ. Въ Редакцію газеты Арцаганкъ».

Adresse: Tiflis. Rédaction du journal arménien «Ardzagank».

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

I Բժշկի խորհուրդները 355
II Խորհուրդներ 377
III Խոլերա (առաջին նշանները, պաշտպանողութիւնը, առողջ մարդկանց պաշտպանողութիւնը խոլերայի ժամանակ, խոլերայի առաջն առնելու միջոցները). 378
IV Սաւանները փոխելը 379
V Սառնաքարի կտորը 380
VI Վենզերբուրգի բժշկի վկայականից 382
VII Յայտարարութիւններ կաշու հիւանդների վրայ

ԱՌՈՂՋԱՊԱՀԱԿԱՆ

ԹԵՐԹ

ՄԻ ԱՄՍԵԱՅ ՀԱՆԴԷՍ

(1—2 ՏՊԱԳՐԱԿԱՆ ԹԵՐԹԻՑ ԲԱՂԿԱՑԱԾ)

Հրատարակվում է Երևանում.

Տարեկան գինն է 3 մանէթ կանխիկ վճարելի. Բաժանորդագրուել կարելի է խմբագրատանը. Օտար քաղաքից գիմումներ պէտք է ուղղել հասցէով՝ Въ г. Эривань. Въ редакцію журнала «ГИГІЕНИЧЕСКІЙ ЛИСТОКЪ».

ԽՄԲԱԳԻՐ ՀՐԱՏԱՐԱԿԻՉ Երևանեան քաղաքային բժիշկ

ԼԵՒՈՆ ՏԻԳՐԱՆԵԱՆՑ.